

نشریه علمی تمدن اسلامی و دین پژوهی

سال دوم / شماره ششم / زمستان ۱۳۹۹

راهبردها و راه کارهای آرمان شهر اسلامی با محوریت آموزه‌های علوی برای کاربرت در

توسعه شهرهای ایران

اصغر مولائی^۱

(۱۱۰-۱۳۵)

چکیده

وجود یک شهر آرمانی یا مدینه فاضله برای هر جامعه‌ای ضروری و بدیهی است، تا افراد با حرکت در مسیر آرمان های آن مدینه فاضله در نیل به سعادت تلاش نمایند. در اغلب جوامع غربی و شرقی گذشته و معاصر، اندیشمندان، فلاسفه و بزرگان علمی و مذهبی و ادبی، جامعه آرمانی را با اصول، معیارها و ویژگی هایی مشخص ارائه نموده‌اند. در جامعه اسلامی، آرمانشهر علوی که قرابت و انطباقی بسیار با آرمانشهر نبوی و قرآنی دارد، با محوریت غدیر می‌تواند، تبیین شود. هدف این پژوهش، بازشناسی و تبیین آرمانشهر علوی به عنوان الگویی برای زندگی سعادتمندانه انسان هاست. این تحقیق با روش پژوهش تحلیلی و میان‌رشته‌ای و با رویکرد کیفی تحقیقی و با استفاده از مطالعات کتابخانه‌ای، اسنادی و پژوهش های بین‌حوزه‌ای انجام شده است. آرمانشهر علوی، ریشه در اندیشه‌ها و روش های جامع و اصیل امام‌علی(ع) در حکومت، عدالت، عبادت، زندگی فردی و جمعی دارد. راهبردهای آرمانشهر علوی عبارتند از: حق‌جویی و مبارزه با باطل، عدالت، مهرورزی و مردم‌مداری، یاری فقرا و مظلومان، وحدت‌یافتگی و یکپارچگی جسم و روح شهر، رعایت عدالت، احترام به طبیعت و محیط-زیست به‌عنوان مخلوقات خداوند، کمک به فقرا و محرومان، وحدت شهر، رعایت تعادل در شهر،

۱. استادیار دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه هنر اسلامی تبریز - molaei.2488@gmail.com

ایمنی و امنیت، منش و روش علوی در سبک زندگی، امام علی (ع) به عنوان شهر علم، رعایت حرام و حلال و واجبات و محرمات و دوری از تبعیض

واژگان کلیدی: آرمان شهر، امام علی (ع)، واقعه غدیر، وحدت، معماری و شهرسازی معاصر ایران

مقدمه

آرمان شهر در متون فلسفی، ادبی، مذهبی، سیاسی و شهرسازی جهان در طول دوره‌های مختلف زمانی از نظر اندیشمندان تعابیر گوناگونی را شامل می‌شود. این واژه، همچنین از نظر عام و خاص می‌تواند دارای معانی وسیعی باشد. واژه "آرمان شهر" در ادبیات فلسفی معادل مدینه فاضله است. در فرهنگ لغت انگلیسی نیز معادل آن واژه Utopia به معانی مدینه فاضله؛ دنیای فرضی که در آن همه چیز در حد اعلی نیکو است، وهم و خیال، خیالی و تصویری، ناکجا آباد، دولت یا کشور کامل و ایده الی آورده شده است. ارائه آرمان شهر و جامعه آرمانی برای هر جامعه‌ای ضروری است، که افراد آن جامعه با پیروی از اصول، شاخص‌ها، ویژگی‌ها و روش‌های آن آرمان شهر به تحقق آن و پیشرفت‌های فردی و اجتماعی می‌پردازند. آرمان شهر مذکور برای هر جامعه‌ای می‌تواند از طریق اندیشمندان، فلاسفه، بزرگان دینی و مذهبی، عالمان و شخصیت‌های برجسته آن جامعه ارائه گردد. در جوامع اسلامی بویژه شیعیان، ضرورت تبیین آرمان شهر علوی و حرکت در مسیر بسیار حائز اهمیت است، چرا که سعادت و خیر دنیا و آخرت در گرو حرکت و پیروی از چنین مدینه فاضله‌ای است که اتصال رسالت، قرآن و امامت را ممکن می‌سازد.

در جامعه اسلامی امروزی که گستردگی و آشفتگی زیادی در مبانی تبلیغی در جهان وجود دارد که افراد در جستجو و انتخاب راه آرمانی خویش دچار سردرگمی می‌شوند، تبیین شهر آرمانی و مدینه فاضله اهل بیت بویژه آرمان شهر علوی ضرورت و اهمیتی خاص می‌یابد. در این راستا، تبیین، اثبات و تشریح جامعه آرمانی از منظر امام علی (ع) که ولایت و امامت ایشان از طرف خدا و رسولش در واقعه غدیر ابلاغ گردید، اهمیتی مضاعف می‌یابد. در آرمان شهر توصیفی اندیشمندان غربی با نگرش غالب دنیوی بر موضوعاتی همچون اعتدال تاکید می‌کنند، اما در آرمان شهرهای شرقی با نگرشی دینی و مذهبی، با تاکید بر ویژگی‌های حاکم جامعه همچون عدالت، حکمت، شجاعت و تدبیر، شهر آرمانی خود را به تصویر می‌کشند.

هدف این مقاله تبیین آرمانشهر علوی با محوریت غدیر می‌باشد که با روش تحقیق تحلیلی و مطالعات اسنادی و رویکرد تحقیقی بین‌رشته‌ای انجام می‌شود. سؤال اصلی این تحقیق عبارت است از: اصول و آموزه‌های آرمانشهر علوی چیست؟ و راهبردهای تحقق آرمانشهر علوی در عمل کدامند؟. همچنین فرض اصلی مقاله عبارت است از مهم‌ترین ویژگی آرمانشهر علوی با محوریت غدیر، امامت و ولایت می‌باشد که ارتباطی جدایی‌ناپذیر از رسالت نبوی و قرآن کریم دارد. از این رو، پس از مروری بر آرمانشهرهای غربی و شرقی و نتیجه‌گیری از آنها، به تبیین آرمانشهر علوی، تشریح واقعه غدیر پرداخته می‌شود. در ادامه اصول، ویژگیها و راهکارهای آرمانشهر علوی با محوریت غدیر تبیین و استخراج خواهد شد. هدف این مقاله، ارائه الگویی نوین در نگاه به فضاهای معماری و شهری بر مدار آموزه‌ها و ارزش‌های علوی می‌باشد که در مطالعه شهرها از وضعیت موجود به وضعیت مطلوب با محوریت آموزه‌های علوی می‌باشد، این پژوهش با روش تحقیق تاریخی، تحلیلی و پژوهش میان‌رشته‌ای و با استفاده از شیوه‌های مطالعه اسنادی، کتابخانه‌ای و پژوهش‌های موردی انجام می‌شود.

در این پژوهش برای تبیین الگوی آرمانشهر علوی از رویکرد کیفی، روش تحقیق میان‌رشته‌ای و بررسی نمونه‌های موردی استفاده شده است. به طوری که در تحلیل مسأله تحقیق، در نقد تبعات منفی و آسیب‌های فضاهای شهری و معماری معاصر از روش تحقیق تحلیلی و بررسی نمونه‌های موردی و روش تحقیق میان‌رشته‌ای استفاده شده است. چنانچه مطالعات میان‌رشته‌ای مربوط به مبانی رشته علوم اجتماعی، روانشناسی، فلسفه با معماری و شهرسازی است. تبیین اصول، معیارها و محاسن الگوهای منطبق با آرمانشهر علوی از روش تحلیلی و استنباطی از متون مرجع اسلامی، بویژه قرآن کریم و روایات معصومین (ع) به همراه بررسی نمونه‌های موردی انجام شده است. در پایان با جمع‌بندی و تجزیه و تحلیل این نتایج به استنتاج و نتیجه‌گیری پرداخته شده است.

مفاهیم پژوهش

بررسی پژوهش‌ها نشان می‌دهد که تاکنون مطالعه مستقیم و جامعی در خصوص آرمانشهر علوی انجام نشده است، اما تحقیقات مرتبط با معماری اسلامی بطور جداگانه به اهمیت فضاها و بناهای مذهبی بویژه مساجد، حسینیه‌ها، تکایا و مصلی در شهرهای ایرانی اسلامی پرداخته‌اند، مدینه فاضله یا آرمانشهر در منظر اندیشمندان غربی و شرقی تشابهات و اشتراکات واضح و روشنی دارد. آرمانشهر در

نظر فلاسفه و اندیشمندان بزرگ در طول تاریخ ویژگی‌هایی دارد که در زیر به مهمترین آن‌ها اشاره می‌شود:

به اعتقاد سقراط که معلم افلاطون بوده کمال هرچیز در تحقق استعدادهای آن است اما در مورد نفس انسانی سعادت تحقق استعدادها و عمل به وظیفه و خاصیت ذاتی قوای نفسانی اصل عدالت است. عدالت یعنی راستگویی، درستکاری، انجام وظیفه و رعایت حقوق دیگران. از نظر افلاطون توسعه شهر مادام که وحدت آن را به خطر نیندازد مجاز است. وی می‌گوید: "باید به نگهبانان خود بگویند که منتهای مراقبت را بخرج دهند که شهر نه زیاد کوچک باشد و نه زیاد بزرگ، بلکه حد وسط را نگاه داشته و وحدت خود را حفظ کند. از نظر ارسطو اصطلاح سیاست که نام کتاب ارسطو است از پلیس یا شهر گرفته شده است. از نظر ارسطو، شهر موضوع علم سیاست بود. تصور زندگی مدنی و آزاد در خارج از شهر ناممکن بود و بنابراین کاملاً معقول به نظر می‌رسید که زندگی در شهر موضوع سیاست باشد. (خاتمی، ۱۳۸۲: ۱۸) خانه و دهکده با شهر فرقی در بزرگی و کوچکی نیست بلکه در این است که شهر "خود کافی" است اما دهکده به شهر نیاز دارد. فیلسوفان قدیم می‌گفتند شهر باید "کافی بالذات" باشد یعنی کمال جامعه این است که بتواند خود را اداره کند. (مامفورد، ۱۳۸۵: ۲۱۵)

آرمان شهر^۱ نمادی از یک واقعیت آرمانی و بدون کاستی است. همچنین می‌تواند نمایانگر حقیقتی دست نیافتنی باشد. از افلاطون به‌عنوان نخستین فیلسوف آرمان‌گرای اندیشه غرب نام می‌برند. در واقع آرمان شهر با مفهوم ایده افلاطون هماهنگی کامل دارد. این اندیشه وی را می‌توان در رساله جمهوری^۲ش یافت. در رساله جمهوری، افلاطون سیاست را به عرصه‌های گسترده‌تری همچون دولت و قانون اساسی بسط می‌دهد. افلاطون خطوط اصلی که برای سازماندهی یک شهر آرمانی لازم است را به تصویر می‌کشد. به همین سبب از وی به‌عنوان بنیانگذار این اندیشه نام برده می‌شود. آرمان شهر در زبان‌های غربی برای نخستین بار توسط توماس مور در سال ۱۵۱۶ / ۸۹۵ در کتابی به همان عنوان برای توصیف یک نظام سیاسی بی‌عیب و نقص از این واژه به کار گرفته شد، اما به تدریج دامنه کاربرد اصطلاح آرمان شهر از مباحث سیاسی اجتماعی فراتر رفت. آرمان شهر، با نام‌های گوناگونی چون: مدینه فاضله،

۱. اصل واژه utopia یونانی است و معنی آن «جایی که وجود ندارد» یا «ناکجاآباد» است. اتوپیا Utopia واژه ای است مرکب از (IOU) یونانی به معنای «نهی» و کلمه TOPOS (توپوس) به معنای «مکان» می‌باشد؛ بنابراین از لحاظ لغوی به معنای «لامکان» می‌باشد. معادل آرمانشهر در ادبیات ایرانی اسلامی، «مدینه فاضله» می‌باشد.

ناکجا آباد، شهر خدا، جامعه توحیدی و در اصطلاح غربی‌ها اتوپیا (فارابی، ۱۳۷۱: ۱۲) به جامعه آرمانی و ایده آل انسان گفته می‌شود و ویژه مکانی خاص نیست و در واقع، هر جایی است که در آن، همه مردم، با نیک بختی و سعادت در کنار یکدیگر، در صلح و آرامش به سر می‌برند و در آن جا از ظلم و فساد، اثری نیست. عده‌ای، آغاز هبوط انسان از بهشت را، آغاز تفکر آرمان‌گرایی می‌دانند؛ زیرا آدمی از همان زمان، در آرزوی بازگشت به بهشت موعود بوده است. (مطهری، ۱۳۷۰: ۱۴)

به جامعه آرمانی و ایده آل انسان گفته می‌شود و ویژه مکانی خاص نیست و در واقع، هر جایی است که در آن، همه مردم، با نیک بختی و سعادت در کنار یکدیگر، در صلح و آرامش به سر می‌برند و در آن جا از ظلم و فساد، اثری نیست. عده‌ای، آغاز هبوط انسان از بهشت را، آغاز تفکر آرمان‌گرایی می‌دانند؛ زیرا آدمی از همان زمان، در آرزوی بازگشت به بهشت موعود بوده است. (مطهری، ۱۳۷۰: ۶۵)

از نظر فارابی ویژگی‌های مدینه فاضله عبارتند از: ۱- تشبه به خدا - عدالت - مدینه فاضله دارالسلام ۴- داشتن رهبر و امام شیعی ۵- مدینه‌های غیر فاضله شبیه افلاطون. به اعتقاد وی سرشت انسان‌ها سه گونه است: زر (فرمانروایان)، سیم (دستیاران)، آهن و برنج (کشاورزان و پیشه‌وران) مردم بر اساس سرشت خویش، نیازمند تشکیل اجتماعند. تقسیم کار اجتماعی، جامعه مدنی را بوجود می‌آورد. جامعه دو حالت دارد، جامعه کامل و جامعه ناقص. هدف شهر آرایی فارابی رسیدن به سعادت است.

ابن سینا معتقد است که جامعه بشری محصول تقسیم کار اجتماعی است. هر کس بنا به شایستگی خود بخشی از نیازهای آدمیان را برآورد. معتقد است که مردم در قابلیت‌ها نابرابرند. پویندگان راه حق ۱- زاهدان (از راه ریاضت) ۲- عابدان (از راه عبادت) ۳- عارفان (از راه درک حق) این سه گروه در جامعه به آرزوی خود می‌رسند پس سعادت در گروه زندگی اجتماعی است. گروه‌های اجتماعی عبارتند از: ۱- رهبران ۲- پیشه‌وران ۳- نگهبانان. رهبر جامعه پس از پیامبر خلیفه - امام هست. وی بایستی چهار صفت داشته باشد. ۱- دلیری ۲- اعتدال ۳- حسن تدبیر ۴- خردمندی به اعتقاد امور مدن فاسده را شاید بتوان با تحلیل قوانین شرع اصلاح کرد، پس باید چنین کرد و به همین دلیل شریعت‌گرایی را مطرح می‌کند.

شهر ایده آل نظامی، شهر زیبایی نام دارد. در این داستان اسکندر که خصلت‌های فیلسوف، شاه و پیامبر را دارد پس از سفرهای دور و دراز به حد شمال می‌رسد. مردم آنجا که در معرض هجوم قوم یاجوجند از او می‌خواهند که سد سکندری بسازد که راه آن وحشیان را ببندد. وی سپس به سوی دیاری ناشناخته

پیش می‌رود. باغات بدون دیوار و گله‌های بی‌نگهبان شهری چون فردوس پیدا می‌شود که بر درهایش قفل و بند نیست. شکل فضایی و کالبدی شهرها، در نظام اجتماعی و اقتصادی ریشه دارد. (رضازاده، ۱۳۸۸: ۱۲)

بدین ایمنی چون زبید از گزند که بر در ندارد کسی قفل و بند
چگونه است و این ناحفاظی ز چیست حفاظ شما را تولا به کیست

شهر ایده‌آل جامی شهری است که ریشه در پارسایی دارد و از افراط در مناسک و دلزدگی جامی از نعمت‌های این جهان حکایت می‌کند به تقلید از شهر زیبایی نظامی سروده شده و شهری بدون در و پیکر است که در آن از دزدی و جنگ خبری نیست چرا که مردمانش در پی کسب مال و جاه نیستند. در ورودی هر خانه گوری کنده اند تا صاحب خانه با ترس از مرگ از راه خطا بازماند.

در مجموع آرمانشهرهای ایرانی ریشه در اندیشه شیعی در حکومت دینی آرمانی مهدی (ع) دارند. در احادیث نیز، داریم که عدل و قسط و برابری در زمان حکومت حضرت مهدی برقرار است، مردم برای خرید مایحتاج به پول نیاز ندارند و با صلواتی به قدر نیاز خود از مغازه‌ها بر می‌دارند، بدین ترتیب همانند شهر زیبایی نظامی از قفل و بند هم بر مغازه‌ها خبری نیست، اما آرمانشهرهای غربی، با نگاهی دنیوی به هستی، به ارائه جامعه آرمانی مدنظر پرداخته‌اند.

معنویت دینی و فضای معنوی

انسان موجودی است که به غیر از غرایز حیوانی دارای فطرتی الهی است. فطرت، منشأ حرکت و تکاپوی دایمی انسان به سوی کمال است. کشش‌ها و گرایش‌های فطری برخلاف کشش‌های غریزی، ریشه در اندام جسمی ندارند و از ویژگی‌های ثابت و اصیل روحی‌اند. این گرایش‌ها آگاهانه نیستند و شکوفایی استعدادهای فطری، مشروط به برطرف کردن موانع آنها و قرار گرفتن در جهت اصلی کمال است. معنویت‌گرایی انسان نیز یک واقعیت فطری است که خداوند سبحان در وجود انسان، تعبیه کرده است. خداوند درباره فطرت خداگرایی می‌فرماید: "فطرة الله التي فطر الناس عليها لا تبديل لخلق الله ذلك الدين القيم: با همان فطرتی که خدا مردم را بر آن سرشته است... تغییری در آفرینش خدا نیست. آیین پایدار همین است." (روم: ۳۰)

انسان‌ها نمی‌توانند نیازهای خود را به تنهایی برطرف کنند و به نوعی به تقسیم کار نیازمندند و از طرفی انسان موجود آزاد و مختاری است، لذا محتاج قوانین و حقوقی است که همه به آن احترام بگذارند.

آن چیزی که بیش از هر چیز حق را محترم، عدالت را مقدس، دل‌ها را به یکدیگر مهربان، و اعتماد متقابل را میان افراد برقرار می‌سازد، تقوا و عفاف را تا عمق وجدان آدمی نفوذ می‌دهد، به ارزش‌های اخلاقی اعتبار می‌بخشد، شجاعت مقابله با ستم ایجاد می‌کند و همه افراد را مانند اعضای یک پیکر به هم پیوند می‌دهد و متحد می‌کند، ایمان مذهبی است. تجلیات انسانی انسان‌ها که مانند ستارگان در آسمان تاریخ پر حادثه انسانی می‌درخشد، همان‌هایی است که از احساس‌های مذهبی، سرچشمه گرفته است.

زندگی بشر، خواه ناخواه، هم چنان که خوشی‌ها، شیرینی‌ها، به دست آوردن‌ها و کام‌یابی‌ها دارد، رنج‌ها، مصایب، شکست‌ها، از دست دادن‌ها، تلخی‌ها و ناکامی‌ها دارد و بسیاری از آن‌ها قابل پیش‌گیری یا برطرف کردن است، هر چند پس از تلاش زیاد. بدیهی است که بشر موظف است با طبیعت دست و پنجه نرم کند، تلخی‌ها را تبدیل به شیرینی نماید؛ اما پاره‌ای از حوادث جهان قابل پیش‌گیری و برطرف ساختن نیست، مثلاً پیری. انسان خواه ناخواه به سوی پیری گام برمی‌دارد و چراغ عمرش رو به خاموشی می‌رود، ناتوانی و ضعف پیری و سایر عوارض آن، چهره زندگی را دژم می‌کند؛ به علاوه، اندیشه مرگ و نیستی، چشم بستن از هستی، رفتن و جهان را به دیگران وا گذاشتن، به نوعی دیگر انسان را رنج می‌دهد. معنویت مذهبی در انسان نیروی مقاومت می‌آفریند و تلخی‌ها را شیرین می‌گرداند. انسان با ایمان و معنویت می‌داند هر چیزی در جهان حساب معینی دارد و اگر عکس‌العملش در برابر تلخی‌ها به نحو مطلوب باشد، فرضاً خود این، غیر قابل جبران باشد، به نحوی دیگر از طرف خداوند جبران می‌شود. از نظر چنین فردی دیگر مرگ نیستی و فنا نیست، انتقال از دنیایی فانی و گذرا به دنیایی باقی و پایدار و از جهانی کوچک‌تر به جهانی بزرگ‌تر است. (مطهری، ۱۳۸۰: ۳۹)

اولین اثر معنویت دینی از نظر بهجت‌زایی و انبساط‌آفرینی، خوش‌بینی است؛ خوش‌بینی به جهان و خلقت و هستی. معنویت مذهبی از آن جهت که تلقی انسان را نسبت به جهان شکل خاص می‌دهد، به این نحو که آفرینش را هدف دار و هدف را خیر و تکامل و سعادت معرفی می‌کند، طبعاً دید انسان را نسبت به نظام کلی هستی و قوانین حاکم بر آن خوش‌بینانه می‌سازد. آری معنویت است که زندگی را در درون جان ما وسعت می‌بخشد و مانع فشار عوامل روحی می‌شود.

دومین اثر معنویت مذهبی از نظر بهجت زایی و انبساط‌آفرینی روشن‌دلی است. انسان همین که به حکم معنویت و ایمان مذهبی، جهان را به نور حق و حقیقت روشن دید، همین روشن بینی، فضای روح او را روشن می‌کند و در حکم چراغی می‌گردد که در درونش روشن شده باشد. برخلاف یک فرد بی ایمان که جهان در نظرش پوچ است، تاریک است و خالی از درک و بینش و روشنایی است.

سومین اثر معنویت مذهبی از نظر تولید بهجت و انبساط امیدواری به نتیجه خوب و تلاش خوب است. از نظر منطق مادی، جهان نسبت به مردمی که در راه صحیح و یا راه باطل، راه عدالت یا راه ظلم، راه درستی یا راه نادرستی می‌روند، بی طرف و بی تفاوت است؛ ولی در منطق فرد با ایمان، جهان نسبت به تلاش این دو دسته بی طرف و بی تفاوت نیست. عکس العمل جهان در برابر این دو نوع تلاش یکسان نیست؛ بلکه دستگاه آفرینش حامی مردمی است که در راه حق و حقیقت و درستی و عدالت و خیرخواهی تلاش می‌کنند: "إِنْ تَنْصُرُوا اللَّهَ يَنْصُرْكُمْ؛ اگر خدا را یاری کنید (در راه حق گام بردارید) خداوند شما را یاری می‌کند." (محمد: ۷) "إِنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ: اجر و پاداش نیکوکاران هرگز هدر نمی‌رود." (هود: ۱۱۵)

چهارمین اثر معنویت مذهبی از نظرگاه بهجت و انبساط، آرامش خاطر است. انسان فطرتاً جویای سعادت خویش است. از تصور وصول به سعادت غرق در مسرت می‌گردد و از فکر یک آینده شوم و مقرون به محرومیت، لرزه بر اندامش می‌افتد و سخت دچار دلهره و اضطراب می‌گردد.

یکی دیگر از آثار معنویت مذهبی از جنبه انبساط بخشی برخوردار است از یک سلسله لذت‌ها است که "لذت معنوی" نامیده می‌شود. انسان دو گونه لذت دارد: یک نوع لذت‌هایی است که به یکی از حواس انسان تعلق دارد که در اثر برقراری نوعی ارتباط میان یک عضو از اعضا با یکی از مواد خارجی حاصل می‌شود. نوع دیگر، لذت‌هایی است که با عمق روح و وجدان آدمی مربوط است و به هیچ عضو خاص مربوط نیست و تحت تاثیر برقراری رابطه با یک ماده بیرونی حاصل نمی‌شود؛ مانند لذتی که انسان از احسان و خدمت، یا از محبوبیت و احترام، و یا از موفقیت خود یا فرزند خود، یا لذت عبادت و پرستش خدا به دست می‌آورد.

ایجاد فضای معنوی، یکی از راه‌های، تقویت معنویت در زندگی است، چرا که اگر انسان در راستای معنویت قرار نگیرد، و فرصت و زمینه حضور معنوی و تهذیب نفس را فراهم نشود، ممکن است به جهت مخالف یعنی زمینه‌های مجازی و غیرحقیقی جذب شود. ایجاد کاروان‌های فرهنگی و زیارتی و

حرکت به سوی بقاع متبرکه و حرم های مطهر امامزادگان، زیارت زیارتگاه ها، یکی از این راه ها است. شکل گیری جو عاطفی، همدلی زائران و خضوع در برابر خداوند با توسل به خاندان اهل بیت، می تواند معنویت و انسان های معنوی را ارتقا دهد. زیارت، از آن جهت که نوعی ارادت و محبت و رابطه معنوی بین زائر و مزور پدید می آورد، احساس تنهایی و نیازهای درونی زائر را تامین نموده، روح وی را صیقل داده و او را بسوی زندگی معنوی سوق می دهد. اینگونه است که ایجاد توسعه فضاهای معنوی و برنامه ریزی و مدیریت اجتماعی با محوریت مراکز دینی و مذهبی و مراسم های آیینی، در شکل گیری فضای معنوی، شهر معنوی و جامعه معنوی راهگشا است.

آسیب شناسی معماری و شهرسازی فعلی شهرهای ایران

بحران معنویت در شهرها و سکونت گاه های انسانی در دوره معاصر، یکی از دغدغه های اندیشمندان و نیز از مهم ترین چالش های بشری به حساب می آید. تنهایی انسان و بی پناهی او در دنیای معاصر و روی آوردن به فضای مجازی و عواقب نامطلوب آن بر روح و جسم انسان و نیز دنیای گسترده و مغشوش اطلاعات، باعث افول معنویت در عصر حاضر شده است. دین و معنویت آدمی را در پندار، گفتار و رفتار متعادل می کند به طوری که انسان تلاش می کند در جهت تأمین مصالح همگانی و تضمین خانواده ای سالم بکوشد تا جامعه ای پاک و سعادت بخش ایجاد نماید و هر فرد به حقوق طبیعی و مشروع خود به آسانی دست یابد. "یا ایها الناس قد جاء تکم موعظة من ربکم و شفاء لما فی الصدور و هدی و رحمة للمؤمنین": ای مردم پند و ارزی از جانب خداوند به شما داده شده است که مایه بهبودی و آرامش خاطرتان می باشد و رحمت و هدایتی برای مومنان است. " (نور: ۴) دین و معنویت آدمی را در پندار، گفتار و رفتار متعادل می کند به طوری که انسان تلاش می کند در جهت تأمین مصالح همگانی و تضمین خانواده ای سالم بکوشد تا جامعه ای پاک و سعادت بخش ایجاد نماید و هر فرد به حقوق طبیعی و مشروع خود به آسانی دست یابد.

در این میان شهر به عنوان محمل زندگی انسان، می بایست بستری برای سعادت حقیقی برپایه فطرت و اصول و مبانی اصیل و حقیقی فراهم نماید. اغلب طرح های شهری و منطقه ای به نیازها و مسائل صرف بسنده کرده و شهرها و مناطق کنونی دارای سیما و منظر یکنواخت و فاقد هویت شده اند. در این میان، آموزه های مدیریت شهری، طراحی و برنامه ریزی شهری و منطقه ای توجه چندانی به زمینه ها و عوامل هویت بخش ایرانی و اسلامی نداشته اند. به طوری که در وضعیت فعلی شهرهای ایرانی، رد پای چندانی

از مؤلفه‌های هویتی ایرانی-اسلامی به چشم نمی‌خورد. نگرش‌های صرفاً کالبدی و فنی و عملکردی در احداث بناها و راه‌ها و امکانات درون‌شهری و برون‌شهری به سبک ساخت‌وسازهای غربی از جمله این بی‌هویتی و بحران معنویت است.

در دوره انقلاب صنعتی و مدرن ضمن تغییر نگرش به جهان هستی و مجهز شدن به امکانات جدید فنی، علمی و نیازهای تخصصی جدید ایجاد گردید. معماران مدرن در کنگره سیام عملکردهای شهری را در چهار دسته طبقه‌بندی کردند. این عملکردهای چهارگانه که در منشور آتن ارائه شدند عبارتند از: رفت و آمد، کار، سکونت، تفریح. در این دوره برخی از نیازهای متعالی مانند آرامش و تعادل که در دوره‌های قبل بطور عام و نهفته تامین می‌شد از دست رفت. با ورود تکنولوژی و دستاوردهای فناورانه جدید مانند صنعت، اتومبیل، تولید انبوه و ... وضعیت شهرها دگرگون شده و شکل نیازها در ابعاد مختلف متحول شد.

در این دوره با تأکید بر نیازهای فنی و علمی و همگانی فرض نمودن امور شهری، بسیاری از نیازهای بومی و فرهنگی جوامع شهری بی‌توجهی شده و راه کارهای یکسان برای همه شهرها ارائه گردید. الگوهای مسکن، شبکه معابر، فضاهای عمومی و شهری مشابه، فضاهای تجاری مانند پاساژها و ... از این جمله‌اند. اعمال چنین تفکر و اندیشه‌ای به شهرها، باعث گردید تا نیازهای متعالی مانند حس مکان، حس تعلق به محل زندگی تضعیف گردیده و ارتباط روحی و معنایی انسان‌ها با فضا به حداقل برسد. احداث پاساژها، برج‌ها، بلوارها، مراکز خرید، بزرگراه‌ها بدون توجه به زمینه‌های موجود و الگوهای فرهنگی خرید، سکونت، دسترسی در واقع به نیازهای زمینه‌ای و فرهنگی مذکور بی‌توجهی نمود.

جدول ۱- نیازهای مورد توجه و نیازهای فراموش شده در اندیشه شهرسازی معاصر در ابعاد سکونت، خرید، دسترسی و فضاهای عمومی (ماخذ: نگارنده)

ابعاد و نمونه- های شهرسازی مدرن	نمونه‌ها	معیارها / نیازهای توجه شده	نیاز فراموش شده

<p>حریم، کرامت انسانی، حس مکان، حس تعلق، امنیت، الگوهای فرهنگی زندگی و سکونت در حیات فردی و جمعی، آرامش پایدار، معنویت، تکریم محیطزیست، عمل بر اساس سرشت های انسانی</p>	<p>تولید انبوه مسکن - نیازهای فیزیکی مانند ابعاد و اندازه های اتاق، بازشوها-تامین روشنایی و تهویه - استحکام ابنیه، پارکینگ اتومبیل</p>	<p>سکونت گاه های (شهرها و شهرک ها و محله ها) ساخته شده بعد از جنگ جهانی اول و دوم</p>	<p>مراکز سکونتی مدرن</p>
<p>ارتباط انسان با خداوند، مبانی و ارزش های اخلاقی خدامحور، در اماکن تجاری، تفریحی، تکریم محیطزیست، عمل بر اساس سرشت های انسانی، کمک به نیازمندان، انصاف و قاعده حلال و حرام</p>	<p>استفاده حداکثری از فضا- تراکم بالای فضا و جمعیت و سودآوری</p>	<p>پاساژها و واحدهای تجاری در خیابان ها و معابر شهری</p>	<p>مراکز خرید مدرن شهری</p>
<p>حریم، حقوق انسان، همیاری، وحدت و انسجام، ایمنی و امنیت انسانها، پیادهمداری فضاهای عمومی، یکپارچگی محله های مسکونی، مکث و تعامل اجتماعی در فضاهای شهری، روابط اجتماعی بین شهروندان، تواضع، کرامت انسانی، تکریم محیطزیست و</p>	<p>ابعاد اتومبیل ها- سرعت حرکت اتومبیل - محاسبات فنی حرکت اتومبیل- دسترسی سریع اتومبیل - امکان نفوذ اتومبیل به داخل مجموعه های مسکونی- امکان دور زدن اتومبیل و ...</p>	<p>بزرگراه ها، تونل ها، پل ها، زیرگذرها، روگذرها، مونوریل ها و ... فلکه، خیابان های عبوری و پارکینگ های عمومی</p>	<p>شبکه دسترسی مدرن شهری شبکه فضاهای عمومی شهری مدرن</p>

عمل بر اساس سرشت های انسانی			
-----------------------------	--	--	--

مراکز شهری معاصر از لحاظ فرهنگی نیز، مسائل متعددی به همراه دارند. یکی از این مسائل رشد مال‌ها^۱، مراکز خرید بزرگ، فروشگاه‌ها، مجتمع‌های تجاری اداری، پاساژها و ساختمان‌های مدرن بلندمرتبه یا بزرگ مقیاس است که آسیب‌هایی از قبیل رواج مصرف‌گرایی، مدگرایی، تجمل‌گرایی و فرهنگ بیگانه تشدید می‌شود. در مراکز خرید و فروشگاه‌های بزرگ، نمایش لذت‌بخش، نگاه افسونگر، بازی وسوسه‌انگیز شکل‌ها و رنگ‌ها، موجب فریب افراد پرت‌ذهن می‌شود. پرت‌ذهن از طریق این گونه نمایش‌ها به افرادی مصرف‌کننده مبدل می‌شود. در این فرایند تجسم و ظهور معجزه‌آسای کالا، درون خریدار کامل می‌شود. (کاظمی و اباذری، ۱۳۸۴: ۱۷۴) مصرف‌گرایی از نیازهای کاذبی چون "عقب‌نماندن از طیف وسیع مردم" سرچشمه می‌گیرد. این اسطوره، فرد را با مصرف کردن خشنود و حس یکپارچه بودن را با دیگران به او می‌بخشد. تأثیر تبلیغات مدرن تا جایی است که ما دانش و آگاهی‌های خود را پای مصرف‌گرایی قربانی کنیم. (ساجدی و نعمتی، ۱۳۹۱: ۶۵-۶۷) امروزه در جامعه ما ایجاد و رشد مراکز تجاری در کنار سایر عوامل تبلیغات تجاری سبب گسترش مصرف‌گرایی شده است. تبلیغات تجاری شهری و مصرف کالا در میان زنان، باعث افزایش مصرف‌گرایی، بیان خود، فردگرایی، مادی‌گرایی می‌شود. (موسوی و احمدی، ۱۳۹۱: ۱۰۲-۱۲۳) الگوهای خاص از مصرف، رفتار و اندیشه رواج پیدا می‌کند که اغلب پرتغییر و در تضاد با ارزش‌های جوامع سنتی بوده و نوعی بحران هویت یا شکاف نسلی و نابرابری‌ها را بین افراد دنباله‌رو ایجاد می‌کند و نتیجه و کارکردی جز تجمل‌گرایی، اسراف، مصرفی کردن جامعه، احساس محرومیت بیشتر برای قشر ضعیف، بدحجابی و رواج فرهنگ و اندیشه‌های غیرایرانی و اسلامی در کشور ندارد، مدها همیشه برای ذائقه و سلیقه طبقات مرفه جامعه طراحی می‌شود و اولین کسانی که از مدها برای متمایز شدن استفاده می‌کنند، طبقات مرفه جامعه هستند. (صالحی و رومانی، ۱۳۹۴: ۱۵۸-۱۵۹)

معماری و شهرسازی را می‌توان در ابعاد مختلفی تحلیل و تبیین نمود. ابعاد و مولفه‌های مربوطه شامل ابعاد اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی، اعتقادی، دسترسی و حرکت، کاربری و فعالیت‌ها، فضایی و

۱. مال به مرکز خرید یا تقریبی گفته می‌شود که کاربران از وسیله نقلیه استفاده می‌نمایند. نخستین کاربردهای واژه مال به انگلستان قرن شانزدهم و به نوعی بازی رایج در آن زمان به نام "پال-مال" برمی‌گردد.

کالبدی، منظر شهری و زیست محیطی است. معماری و شهرسازی معاصر ایران، از مسائل و معضلات متعددی مواجه است که در جدول زیر به آنها پرداخته می‌شود:

جدول ۲- جمع بندی مسائل شهرهای معاصر در ابعاد و مولفه های ۸ گانه (ماخذ: نگارنده)

مؤلفه‌های معماری و شهرسازی	مسائل شهرسازی و معماری شهرهای معاصر	مصادیق و نمونه‌ها
مؤلفه اجتماعی و فرهنگی	بی هویتی مصرف گرایی- تجمل گرایی افراط و تفریط در رواج فرهنگ بیگانه و الگوی غیربومی	کمرنگ شدن آیین‌های سنتی ایرانی اسلامی- بی هویتی در جامعه- رواج فرهنگ ابتدال- بی- حجابی و بی بندوباری- چشم و هم چشمی- تقلید از فرهنگ بیگانه و تضاد و تناقض در رفتارهای جمعی
مؤلفه روحی و روانی	نبود آرامش پایدار نبود ثبات و تعادل روحی و روانی در جامعه	استرس‌های محیطی- عصبیت فضاها شهری- عدم توجه به آرامش معنوی- رواج روانگردانهای مخدر و رواج فرهنگ ابتدال
مؤلفه اعتقادی	دنیاگرایی- ثروت اندوزی- فردمحوری	- لذت گرایی و خودنمایی و عدم رعایت باید و نبایدهای اسلامی
مؤلفه اقتصادی	عدم توجه به احکام کسب و کار و قاعده حلال و حرام در روابط اقتصادی و سودمحوری	رواج ربا- کم توجهی به وجوهات شرعیه و بی توجهی به فرائض دینی در بازار
مؤلفه فرم کالبدی	عصیان‌گری در ساخت و ساز- سودمحوری و نگرش‌های یک بعدی	ساخت بناهای بلندمرتبه و ناهمخوان با فرهنگ بومی- گسترش بی رویه شهرها- بی توجهی به حقوق افراد کم توان و معلولین

<p>هرج و مرج در تردد سواره- نبود فرهنگ مطلوب ترافیکی- ازدحام و شلوغی بیش از حد- نرخ بالای تصادفات و مرگ و میر- اولویت‌دهی به سواره بجای پیاده در طرح‌های ترافیکی- رواج خودروهای لوکس و گرانتقیمت و آلودگی صوتی در فضاهای شهری</p>	<p>فرد محوری- منفعت‌گرایی- عدم رعایت حقوق دیگران- سواره‌مداری- خودنمایی و سروصدای مزاحم</p>	<p>مؤلفه دسترسى و حرکت</p>
<p>آشفته‌گی در آرایش کاربریها و فعالیتها- بی توجهی به وضعیت دستفروشها- رواج الگوی غربی در احداث مراکز تجاری بویژه پاساژها و مگامالها- تعمیق شکاف طبقاتی-</p>	<p>هرج و مرج و بی‌نظمی- انسان محوری بجای خدامحوری و سودمحوری</p>	<p>مؤلفه کاربری و فعالیت ها</p>
<p>ساخت و سازهای بلندمرتبه در حریم بناهای مهم مانند مساجد- اغتشاش بصری- نابسامانی تابلوها، علائم و مبلمان شهری- خوانایی ضعیف فضاهای شهری-</p>	<p>بی هویتی- عدم رعایت حریم- آلودگی منظر شهری- ناخوانایی</p>	<p>مؤلفه منظر شهری</p>
<p>آلودگیهای زیست محیطی بویژه در کلانشهرها- از بین رفتن فضاهای سبز و باغات- خشک شدن آب رودها و دریاچه‌ها-</p>	<p>تخریب محیط زیست- نابودی طبیعت- آلودگیهای آب، هوا و صدا- عدم پاکیزگی محیط شهری- سیلابهای شهری-</p>	<p>مؤلفه زیست- محیطی</p>

آرمانشهر علوی در ادامه آرمانشهر نبوی و آرمانشهر قرآنی است. پیامبر اکرم (ص) در حدیث ثقلین می‌فرماید: "من دو چیز گرانبها در میان شما به امانت می‌گذارم: قرآن و اهل بیت" (کلینی، ۱۳۷۷، ج ۱: ۲۹۴) و برای تمسک به آن اکیدا سفارش می‌کند. با فرض همسویی آرمانشهر قرآنی، نبوی و علوی می‌توان گفت که ویژگی‌های هر سه مدینه فاضله بایستی یکی باشد. در هر سه بر اصول دین تاکید و توصیه می‌شود: توحید، عدل، معاد، نبوت و امامت که در واقع غدیر، اصل امامت، توسط خداوند، جبرئیل و نبی خدا، موکدا یادآوری و ابلاغ می‌شود. اندیشه‌های امام علی (ع) با بررسی کتاب شریف نهج‌البلاغه حاصل می‌شود:

عدالت: عدل علوی که از ویژگی های کلیدی امیرالمؤمنین است، همواره با نام علی (ع) بوده و خواهد بود. "لی ما لکم و علی ما علیکم: آنچه از خوبی و بدی برای من است، برای شما نیز هست." (نهج البلاغه، خطبه ۳۷) این بخشی از فرموده های امام علی (ع) در مورد برابری خود با مردم است که خود به تنهایی، ما را از کنکاش و جستجو در این باب بی نیاز می سازد. ضمن آنکه باید توجه داشت این برابری، تنها در حقوق و امتیازات است؛ اما مسئولیت امام در تلاش برای اجرای عدالت و احقاق حقوق و دادستانی از ستم پیشگان، به مراتب بیشتر از سایر شهروندان است. برای همین است که به والیان و کارگزاران حکومتی خود می فرماید: سطح زندگی خود را با فقیران و ناتوانان جامعه هم تراز کنید. در اصول نظری و عملی آرمانشهر علوی بایستی عدالت را در سرلوحه برنامه ها قرار داد. امام علی (ع) در حکمت ۳۱ می فرماید: "ایمان چهار ستون دارد: صبر، یقین، عدل و جهاد، و عدل چهار قسمت می گردد: دقت در فهمیدن، رسیدن به حقیقت علم و زیبایی قضاوت ها و استوار شدن در بردباری، کسی که فهمید، حقیقت علم را درک می کند و کسی که حقیقت دانش را درک کرد، از راه های بردباری وارد می شود و کسی که حلیم بود در زندگی افراط نمی کند و در میان مردم، خوشنام زندگی می کند."

اخلاق علوی: نهج البلاغه به عنوان مشاور، بهترین اسوه و الگوی ولایت را برای اخلاق معرفی می نماید. اخلاق علوی که الزاما در آرمانشهر علوی جایگاهی مهم دارد، بر موارد زیر تأکید می نماید: رفتار نیکو با والدین- رفتار نیکو با همسر و فرزندان- ارتباط و نیکی به خویشاوندان- حمایت و احترام به همسایگان- توجه به یتیمان و مهربانی با آنان- عیادت از بیماران- خوش رفتاری با کفار و اهل کتاب (باوفا، ۱۳۸۹: ۱۸۹-۲۰۶)

سیاست علوی: امیرالمؤمنین در حکومت و سیاست، روش و منش پیامبر را ادامه داده و مهرورزی با محرومان و فقرا، یاری مظلومان، برپایی عدالت و مساوات را پیشه گرفت. ایشان در حق جویی و مبارزه با باطل، بسیار راسخ و استوار بوده و در انتخاب و انتصاب مسئولان و مدیران، شایسته سالاری و توانایی های لازم را مدنظر داشتند.

زندگانی فردی و جمعی علوی: امیرالمؤمنین (ع) در زندگانی فردی و جمعی خویش همیشه تواضع، تفکر، فعالیت، حق مداری، عبودیت، گذشت، سخت کوشی و اخلاق نیکو را مدنظر داشت. ایشان به

عنوان فردی اسوه و الگو در هر زمینه ای، چنان بود که :

در شجاعت شیر ربانیستی در مروت خود که داند کیستی

فعالیت های سخت‌کوشانه امام علی (ع) در نخلستان های کوفه، نبردهای منحصر بفرد در جنگ ها و غزوات، عبادت های خالصانه، دستگیری از نیازمندان، بلاغت و سخنرانی های شیوا و رسا و ... همه از منش، روش و اخلاقی نیکو و ممتاز و الگو برای تمامی اشیریت و اعصار حکایت دارد که آرمانشهر علوی بایستی مینا و پایه آن مدینه فاضله قرار گیرد.

حق جویی و مبارزه با باطل: پیامبر اکرم (ص) درباره رابطه حق و امام علی (ع) فرمود: حق با علی و علی با حق است. همچنین در حدیثی دیگر از حضرت پیامبر (ص) می خوانیم که: حق با علی است به هر سویی که متمایل شود. امام علی (ع) خود نیز خطاب به ابن عباس که حضرت را در هنگام پینه کردن نعلین کهنه ی خود با دستان خویش مورد انتقاد قرار داد، فرمود: "حکومت بر شما برای من به اندازه ی همین کفش کهنه ی بی ارزش، اهمیت ندارد، جز آنکه با استفاده از همین حکومت، حقی را احقاق و باطلی را بر سر جای خود بنشانم." (نهج البلاغه، ۱۲۸) بنابراین، می توان گفت که در مدینه فاضله علوی اصل "حق جویی و مبارزه با باطل" یکی از مهم ترین پایه های نظری و عملی خواهد بود.

مهرورزی و مردم مداری: روش حکومتی امام علی (ع) در برخورد با مردم، مبتنی بر مهرورزی عاطفی و معنوی بود و نیازشناسی مردم و تلاش برای حل مشکلات آنان در محور نظریه مردم داری امام علی (ع) قرار داشت. او در نامه به مالک اشتر، زمانی که وی را والی مصر گماشت می نویسد: "وَأَشْعُرُ قَلْبَكَ الرَّحْمَةَ لِلرَّعِيَّةِ وَالْمَحَبَّةَ لَهُمْ وَاللُّطْفَ بِهِمْ وَلَا تَكُونَنَّ عَلَيْهِمْ سَبْعًا ضَارِيًا تَغْتَنِّمُ أَكْلَهُمْ؛ دلت را نسبت به مردم، آکنده از مهر و محبت کن و برای آن ها همچون درنده ی آزاردهنده ای مباش که خوردن آنان را غنیمت شماری" (نهج البلاغه، نامه ۵۳) از این رو، در مدینه فاضله علوی "مهرورزی و مردم مداری" به عنوان اصل و روشی علوی تلقی شده و هنجاری مهم شمرده می شود.

یاری فقرا و مظلومان: افزون بر آنکه این ویژگی را در رفتار حکومتی حضرت امیر به وضوح و وفور می توان یافت، در نامه ی ۵۳ نهج البلاغه که در هنگام ولایت مالک اشتر نوشته شده و به عنوان منشور حکومتی اسلام شمرده می شود، توجه به فقرا و طبقات فرودست و ناتوان جامعه، در محور نظریه مدیریت علوی جامعه قرار داده شده است:.. خدا را خدا را در خصوص طبقات پایین و محروم جامعه، که هیچ چاره ای ندارند، (و عبارت اند) از زمین گیران، نیازمندان، گرفتاران و دردمندان. همانا در این طبقه ی محروم گروهی خویشتن-داری کرده، و گروهی به گدایی دست نیاز بر می دارند؛ پس برای خدا پاسدار حقی باش که خداوند برای این طبقه معین فرموده است. بخشی از بیت المال، و بخشی از

غله‌های زمین‌های غنیمتی اسلام را در هر شهری به طبقات پایین اختصاص ده؛ زیرا برای دورترین مسلمانان، همانند نزدیک‌ترین آنان، سهمی مساوی وجود دارد و تو مسئول رعایت آن هستی. مبدا سرمستی حکومت تو را از رسیدگی به آنان باز دارد، که هرگز انجام کارهای فراوان و مهم، عذری برای ترک مسؤلیت‌های کوچک‌تر نخواهد بود. همواره در فکر مشکلات آنان باش، و از آنان روی بر مگردان، به ویژه امور کسانی را از آنان بیشتر رسیدگی کن که از کوچکی به چشم نمی‌آیند و دیگران آنان را کوچک می‌شمارند و کمتر به تو دسترسی دارند.

شایسته‌سالاری: شایسته‌سالاری در شیوهی حکومتی امام علی (ع) جایگاه غیر قابل معاوضه و معامله با هر چیز منحنط و مغایر با عدالت داشته است. امیر مؤمنان در مورد انتخاب شایستگان برای حکومت و برجسته‌ترین ویژگی آنان می‌فرماید: «أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّ أَحَقَّ النَّاسِ بِهَذَا الْأَمْرِ أَقْوَاهُمْ عَلَيْهِ، وَأَعْلَمُهُمْ بِأَمْرِ اللَّهِ فِيهِ: ای مردم شایسته‌ترین مردم به حکومت، نیرومندترین آنان نسبت به آن و داناترین آنان به فرمان خداوند در مورد آن است. (نهج البلاغه، خطبه‌ی ۱۷۳) در آرمانشهر علوی، شایسته‌سالاری، یکی دیگر از ارکان حکومتی و انتخاب مسئولان و مدیران را تشکیل می‌دهد. (راحل، ۱۳۹۰: ۲)

اصول، معیارها و ویژگیهای فرهنگی-اجتماعی: تمسک به قرآن و اهل بیت از مهمترین سفارشات پیامبر اکرم (ص) در روز غدیر است که "اگر به این دو (قرآن و اهل بیت) تمسک جوید گمراه نمی‌شوید." ولایت و امامت که پیام اصلی واقعه غدیر است، اساسا موضوعی فرهنگی و اجتماعی می‌تواند باشد. جامعه اسلامی که دارای فرهنگی ولایی و دنباله‌روی امام زمان خویش می‌باشند. در این بعد، وحدت جامعه از اهمیتی ویژه برخوردار است. همان وحدتی که روز غدیر خم، حول محور پیامبر اکرم (ص) و رسالت ایشان ایجاد می‌شد، در هر زمان و مکان نیز قابل شکل‌گیری و تحقق است. بنابراین، آرمانشهر علوی، شهری وحدت‌یافته حول محور امام زمان و یا نایب امام زمان خواهد بود. در این مدینه‌فاصله، ولایت‌مداران که شهروندان ارمان‌شهر هستند، با پیروی و تبعیت از امام زمان خویش بصورت جامعه‌ای با فرهنگ علوی را تشکیل خواهند داد. یکی دیگر از ویژگی‌های نمادین این آرمانشهر، گرامی‌داشتن عیدغدیرخم و شادمانی و روزه‌داری در این روز است، چرا که امام صادق (ع) در این باره می‌فرماید: "عید غدیر، روز عید و خوشی و شادی است و روز روزداری به‌عنوان سپاس نعمت الهی است." (حرعاملی، ۱۳۳۴، ۷:۳۲۶)

واقعه غدیر و پیام‌های آن

شاخص‌ترین نکاتی که پیامبر (ص) در غدیر فرمودند به شرح ذیل است: ۱- شاهد گرفتن خداوند بر تبلیغ خود ۲- شاهد گرفتن مردم بر تبلیغ خود ۳- تاکید بر امامت دوازده امام (علیهم السلام) ۴- تاکید بر عدم تغییر حرام و حلال و تبیین آن توسط امامان ۵- اشاره به منافقین و اقدامات گذشته و آینده آنان صریحا و تلویحا (انصاری، ۱۳۸۴، ۲۵-۲۶)

پیام‌های واقعه غدیر را می‌توان به ترتیب زیر تبیین نمود:

- غدیر دارای پیامی الهی و مربوط به تمامی مسلمین در اعصار گوناگون است.
- زیستن و زندگی در پرتو امامت علوی
- منشور غدیر، پایبندی به ولایت و و چنگ زدن به حبل‌ا... در پرتو حاکمیت امام علی (ع) و حضرات معصومین (علیهم السلام) است.
- حقیقت غدیر دریایی از هدایت، بصیرت و باور، معرفت و امام‌شناسی است.
- پیوند رسالت با امامت در جریان غدیر عینیت یافت و اکمال دین تحقق پذیرفت.
- غدیر دربردارنده حقانیت پیامبر و امام علی (ع) و سندی پویا برای حفظ ارزشهای الهی و دینی است.
- پاسداری از مرامنامه و ارزشها و دستاوردهای غدیر، وظیفه تمام مسلمین است. و نتیجه آن قرب الی... و رستگاری می‌باشد.
- نتیجه مهم پاسداری از غدیر، هدایت و در صراط مستقیم بودن است.
- بی‌توجهی به دستورات غدیر از یک سو، مسلط شدن حاکمان جور و ستم و غاصب بر جامعه و از سوی دیگر تحکیم مبانی جاهلیت را بدنبال داشته و دارد.
- واقعه غدیر، بندگی و عبدا... بودن را دربرداشت و نه عبدالهوی و اسیر شیاطین شدن.
- عمل نکردن به منشور غدیر بی‌توجهی به دستورات خدا و رسول خداست و موجبات فلاکت و ذلت و رسوایی و دوزخی شدن را مهیا می‌نماید.
- حقیقت ناب غدیر، وحد و یکپارچگی و عزتمندی تمام مسلمین است.
- تکریم و تجلیل غدیر خم و زنده نگهداشتن منشور جاویدان غدیر و ترویج فرهنگ ناب آن، ضروری و خداپسندانه است.

- واقعه غدیر، سیراب شدن از چشمه زلال امامت و ولایت و رسیدن به درجه والای بصیرت و رمز سعادت‌مندی است.

- واقعه غدیرخم، دربردارنده تولی و تبری است. یعنی دوستی با امیرالمومنین(ع) و اهل بیت پیامبر (علیهم‌السلام) و دوستان او و دشمنی با دشمنان امام علی(ع) (حر، ۱۳۸۰: ۱۰۴)

بنابراین کلیدواژه‌های واقعه غدیر عبارتند از: امامت و ولایت - شامل امامت دوازده امام معصوم - فرازمانی و فرامکانی بودن پیام (خطاب به همه مسلمانان و در تمامی زمانها و دوره‌ها) - جاودانگی پیام و زنده بودن آن در هر دوره (بدلیل اتصال آن با حقیقت الهی) - رمز سعادت مسلمانان - انطباق با رسالت پیامبر اکرم (ص) - انطباق و ارتباط با حقیقت قرآن کریم - نشانه و نماد شیعیان و تشیع - جدایی ناپذیری رسالت، امامت و قرآن

نتایج تحقیق

بیانیه چشم‌انداز آرمانشهر علوی: چشم‌انداز این طرح براساس مبانی آرمانشهر علوی، یعنی رهنمودها، احادیث و روایات امام علی (ع)، تدوین شده و بر ارتقای کیفیات محیطی در تمامی مولفه‌های معماری و شهری تاکید دارد. به طور کلی می‌توان گفت:

"آرمانشهر علوی، شهری مسئولیت‌پذیر، متعادل، شاد، است که بر پایه سرشت‌های انسانی شکل گرفته است. چنین جامعه‌ای ضمن برخورداری از مهربانی و محبت، مردم دوستی، همیاری در حل مسائل و نیازهای شهروندان، دارای اجتماعی قانون‌گرا می‌باشد. در چنین شهری، اعتدال و میانه‌روی، رعایت حقوق انسان مبنای رفتارهای فردی و جمعی بوده و کرامت انسانی در تمامی مولفه‌های زندگی رعایت می‌شود. همچنین آرمانشهر علوی در بعد زیست محیطی، قائل به تکریم محیط‌زیست، حرکت در راستای نظام طبیعت، و عمل بر موازین و آموزه‌های اسلامی می‌باشد."

راهبردهای تحقق آرمانشهر علوی در عمل در ابعاد و مولفه‌های شهری قابل تبیین هستند. در بعد فضایی و کالبدی بایستی شهری باشد که تمامی ویژگیهای علوی در آن بارز و خوانا بوده و دیدن و خواندین چنین شهری به علوی بودن آن پی برد و به دیگر سخن انطباق بین آرمانشهر و نظریه‌پرداز (و سازنده) آن وجود داشته باشد. از این رو ویژگیهای مدینه فاضله علوی را می‌توان به ترتیب ذیل تبیین نمود:

وحدت‌یافتگی و یکپارچگی جسم و روح شهر باشد. ساختمانها چنان است که در عین تناسب با یکدیگر و رعایت حریم و محرمیت و حقوق شهروندان در سایه‌اندازی و آفتاب‌گیری، انسجام و وحدت در کالبد شهر را ایجاد نمایند.

رعایت عدالت در شهر؛ که در حق بهره‌برداری مساوی از امکانات عمومی برای همگان، حق رشد و پیشرفت در تمامی ابعاد برای همه افراد جامعه، مقررات عادلانه در برنامه‌ریزی و توسعه آتی شهر از جمله تراکم ساختمانی، خدمات شهری، حقوق همسایگان، حقوق افراد کم‌توان و معلولان و در نظر گرفتن آسایش و راحتی آنان و ... محقق می‌شود.

احترام به طبیعت و محیط‌زیست به‌عنوان مخلوقات خداوند: در اندیشه‌های امام علی (ع) می‌توان احترام به مخلوقات خداوند بویژه عناصر طبیعی را ملاحظه نمود. امام علی (ع) که با کار و فعالیت در نخلستان در احیای باغات و نخلستانهای شهر ایفای نقش می‌نمود، به نوعی در حفاظت و حمایت محیط‌زیست و طبیعت عمل می‌نمود.

کمک به فقرا و محرومان در بهره‌مندی از نعمتهای روی زمین
رعایت تعادل در شهر که تمامی عناصر و اجزای شهر در حد و اندازه‌ای متعادل نسبت به یکدیگر و کل ایجاد شوند.

ایمنی و امنیت؛ که بنا به فرمایش امام علی (ع)، بدترین شهر شهر است که در آن امنیت نباشد؛ از این رو در آرمان‌شهر علوی بایستی امنیت در حد اعلی محقق شود. امنیت می‌تواند در ابعاد اجتماعی، طبیعی، اقتصادی، نظامی و کالبدی چنان باشد که شهروندان در نهایت احساس آرامش و امنیت زندگی نمایند.

منش و روش علوی در سبک زندگی؛ که پیامبر اکرم (ص) فرمود: کسی که می‌خواهد زندگی و مرگش همانند من باشد و در بهشت جاودانه‌ای که پروردگرم به من وعده کرده، ساکن شود، ولایت علی ابن‌ابی طالب (ع) را انتخاب کند، زیرا او هرگز شما را از راه هدایت بیرون نبرده، به گمراهی نمی‌کشد. (الغدیر ۱۰، ۲۷۸) انتخاب راه امام علی (ع) که رو بسوی بهشت دارد همان راه پیامبر و سعاد است. امام باقر (ع) می‌فرماید: اسلام بر پنج پایه استوار شده است: نماز، زکات، روزه، حج و ولایت و به هیچ چیز به اندازه آنچه در روز غدیر به ولایت تاکید شده، ندا نشده است (کافی ۲، ۲۱، ۸). امام صادق (ع) نیز

می‌فرمایند: سنگهای زیربنای اسلام سه چیز است: نماز، زکات و ولایت که هیچ یک از آنها بدون دیگری درست نمی‌شود (کلینی، ۱۳۷۷، ج ۱: ۱۸)

رعایت حرام و حلال و واجبات و محرمات؛ که از موکدات واقعه غدیر است. پیامبر اکرم (ص) می‌فرماید: علی (ع) تفسیر کتاب خدا، و دعوت کننده به سوی خداست، آگاه باشید که حلال و حرام بیش از آن است که من معرفی و به آنها امر و نهی کنم و بشمارم. پس دستور داشتم که از شما عهد و پیمان بگیرم که آنچه را در مورد امیرالمومنین، و پیشوایان بعد از او از طرف خداوند بزرگ آوردم، بپذیرید. ای مردم اندیشه کنید و آیات الهی را بفهمید، در محکمت آن دقت کنید و متشابهاات آن را دنبال نکنید. به خدا قسم، هرگز کسی ندهای قرآن را نمی‌تواند بیان کند و تفسیر آن را روشن کند، جز آن کسی که من دست او را گرفته‌ام و او را معرفی کردم (حرعاملی، ۱۳۳۴، ج ۷، ح ۴۳) بنابراین در آرمانشهر علوی، هیچ حرامی نبوده و رعایت آن اصلی بنیادی خواهد بود.

دوری از تبعیض؛ یکی از جلوه‌های زیبای غدیر، عمومی بودن و همگانی بودن آن است که همه اقشار جامعه، از سیاه و سفید، از سرمایه‌دار و تهیدست، از مهاجر و انصار، از زن و مرد، همه و همه در آن روز بزرگ نقش داشتند و با امیرالمومنین بیعت کردند. (دشتی، ۱۳۹۰: ۱۶)

انتخاب راه واضح، شفاف و روشن؛ امام علی (ع) توصیه می‌فرماید که راه واضح، روشن و شفاف را انتخاب نمایید تا به مقصد برسید و از گام نهادن در جاده‌های تاریک و مبهم خودداری کنید که در بیراهه می‌افتید. (مکارم شیرازی، ۱۳۸۸: ۲۳)

نتیجه

تحقق مفهوم غدیر، می‌تواند تحقق آرمانشهر علوی باشد، چرا که در غدیر به ولایت امام علی (ع) و در آرمانشهر علوی بر اندیشه‌های امام علی (ع) تأکید می‌شود. به دیگر سخن، تبیین غدیر، تبیین اندیشه‌های علوی نیز هست و آرمانشهر علوی با محوریت غدیر اولاً ریشه در امامت دارد و ریشه در اندیشه‌ها و روشهای جامع و اصیل امام علی (ع) در حکومت، عدالت، عبادت، زندگی فردی و جمعی دارد. بدین- ترتیب رئوس آرمانشهر علوی با محوریت غدیر را می‌توان به شرح زیر بیان نمود:

- تبیین آرمانشهر علوی با محوریت غدیر، نیاز بنیادین و حیاتی جامعه اسلامی بویژه شیعیان است. حرکت در این راستا سعادت آنان را تضمین می‌نماید.

- آرمانشهر علوی با محوریت غدیر، با آرمانشهر نبوی و قرآنی اشتراک و همسویی دارد. به عبارت دیگر، هر سه یکی و یک آرمانشهر اصیل اسلامی را تشکیل می‌دهند.
- پیام اصلی واقعه غدیر، امامت اهل بیت (علیهم السلام) است و در آرمانشهر علوی، کل امور سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و ... جامعه بر محوریت امامت و ولایت امام معصوم می‌گردد.
- کلیدواژه‌های واقعه غدیر عبارتند از: امامت و ولایت - شامل امامت دوازده امام معصوم - فرازمانی و فرامکانی بودن پیام (خطاب به همه مسلمانان و در تمامی زمان ها و دوره‌ها) - جاودانگی پیام و زنده بودن آن در هر دوره (بدلیل اتصال آن با حقیقت الهی) - رمز سعادت مسلمانان - انطباق با رسالت پیامبر اکرم (ص) - انطباق و ارتباط با حقیقت قرآن کریم - نشانه و نماد شیعیان و تشیع - جدایی ناپذیری رسالت و امامت و قرآن
- در آرمانشهر علوی، وحدت اصلی مهم است. وحدت بین مسلمانان، وحدت در اجزای شهر، وحدت بین ظاهر و باطن (یگانگی و یکی بودن) افراد، وحدت در فکر و عمل، وحدت در نماز جماعت، وحدت در کمک به نیازمندان، وحدت در حرکت به سوی خداوند و ... وحدت ارمانشهری را تشکیل می‌دهند.
- واقعه غدیر، امامت علوی را به تمامی زمان ها و تمامی مکان ها و مسلمانان بیان نموده و پیام آن را ارسال می‌کند.
- ویژگی های سیاسی و حکومتی آرمانشهر علوی عبارتند از: حق جویی و مبارزه با باطل - عدالت - مهرورزی و مردم‌مداری - یاری فقرا و مظلومان
- آرمانشهر علوی، شهری وحدت‌یافته حول محور امام زمان و یا نایب امام زمان است. چنین جامعه‌ای با گرمی داشتن عید غدیر خم و شادمانی و روزه‌داری در این روز، نشانه و نماد علوی بودن را تثبیت می‌نماید.
- ویژگی های آرمانشهر علوی را می‌توان در قالب عبارت های ذیل تشریح نمود: وحدت‌یافتگی و یکپارچگی جسم و روح شهر - رعایت عدالت در شهر - احترام به طبیعت و محیط‌زیست به‌عنوان مخلوقات خداوند - کمک به فقرا و محرومان - وحدت شهر - رعایت تعادل در شهر - ایمنی و امنیت - منش و روش علوی در سبک زندگی - امام علی (ع) به‌عنوان شهر علم - رعایت حرام و حلال و واجبات و محرمات - دوری از تبعیض - انتخاب راه واضح، شفاف و روشن

جدول ۴- جمع بندی مسائل شهرهای معاصر، مبانی آرمانشهر علوی و راهبردهای پیشنهادی
(ماخذ: نگارنده)

مؤلفه‌های معماری و شهرسازی	مسائل شهرهای معاصر	مبانی آرمانشهر علوی	توصیه‌ها و پیشنهادات
مؤلفه اجتماعی و فرهنگی	بی هویتی- مصرف گرایی- تجمل گرایی- افراط و تفریط- رواج فرهنگ بیگانه و الگوی غیربومی و نبود سرزندگی	همیاری در اجتماع تعادل و اندازه در زندگی	- عدالت محوری در تمامی ابعاد برنامه‌ریزی و توسعه شهری - ارتقای معنویت در شهر و فضاهای شهری با محوریت خدامحوری و اخلاق علوی - بازنگری قوانین و مقررات ساخت و ساز (بویژه قوانین شهرداری‌ها و مقررات ملی ساختمان) - برنامه‌ریزی و طراحی شهر و فضاهای شهری بر اساس سرشت‌های انسانی
مؤلفه روحی و روانی	نبود آرامش پایدار نبود ثبات و تعادل روحی و روانی در جامعه و نبود سرزندگی	مهربانی و محبت سرشت‌های انسانی	- توجه به تذکر اخلاق اسلامی و علوی (تواضع، مهربانی، اعتدال و احترام، معاد) در فضاهای شهری - جلوگیری از احداث بی‌رویه مراکز خرید و پاساژها که مصرف-گرایی را ترویج می‌نماید.
مؤلفه اعتقادی	دنیاگرایی- ثروت اندوزی و فردمحوری	عمل‌گرایی اسلامی سرشت‌های انسانی	- استفاده از الگوهای بومی ایرانی اسلامی در خلق فضاهای سرزنده
مؤلفه اقتصادی	بی‌عدالتی- عدم توجه به احکام کسب و کار و قاعده حلال و حرام در روابط اقتصادی و سودمحوری	اعتدال و میانه روی مردم دوستی مذمت ثروت اندوزی	- حقوق انسان و کرامت انسانی
مؤلفه کالبدی	عصیان‌گری در ساخت و ساز- سودمحوری-	حقوق انسان و کرامت انسانی	

<p>- جلوگیری از رشد بی‌رویه شهرها و تخریب محیط زیست</p>		<p>نگرش های یک بعدی و بی‌عدالتی</p>	
<p>- استفاده از ظرفیت مشارکت مردمی، تقویت همیاری و مسئولیت پذیری بین مردم - تقویت آرامش متعادل و پایدار در فضاهای شهری - توجه به حقوق تمای اقشار سنی</p>	<p>حقوق انسان و کرامت انسانی</p>	<p>فرد محوری- منفعت- گرایی- عدم رعایت حقوق دیگران- سواره- مداری- خودنمایی- سروصدای مزاحم و بی‌عدالتی</p>	<p>مؤلفه دسترسی و حرکت</p>
<p>و جنسی با محوریت کرامت انسانی - جلوگیری از احداث بناهای بسیار مرتفع و رعب آور با محوریت کرامت انسانی - سازگاری با محیط زیست در استفاده از فضاهای عمومی و همگانی با محوریت تکریم طبیعت</p>	<p>قانون گرایی و محدودیت پذیری رعایت تعادل در مصرف</p>	<p>مصرف گرایی- هرج و مرج و بی‌نظمی- انسان محوری بجای خدای محوری- سودمحوری و بی- عدالتی</p>	<p>مؤلفه کاربری و فعالیت ها</p>
<p>و محبت و حقوق انسان - حل مسائل شهری با کمک مردم و گروه های مردمی با محوریت اصل همیاری - یادآوری سرشت های انسانی در طراحی منظر شهری</p>	<p>شاد ساختن مردم و حقوق انسان کرامت انسانی</p>	<p>بی هویتی- عدم رعایت حریم-الودگی منظر شهری- ناخوانایی و نبود سرزندگی</p>	<p>مؤلفه منظر شهری</p>
<p>تقویت محبت و مهربانی در اجتماع با محوریت اصل مهربانی و محبت و حقوق انسان - حل مسائل شهری با کمک مردم و گروه های مردمی با محوریت اصل همیاری - یادآوری سرشت های انسانی در طراحی منظر شهری</p>	<p>کار در نظام طبیعت و تکریم محیط زیست</p>	<p>تخریب محیط زیست- نابودی طبیعت- آلودگیهای آب، هوا و صدا- عدم پاکیزگی محیط شهری و سیلاب های شهری</p>	<p>مؤلفه زیست- محیطی</p>

<p>- رعایت اندازه و تعادل در مداخلات بافت های شهری و پرهیز از مداخلات درشت مقیاس - توجه به نقش آموزندگی فضاهای شهری با محوریت سرشت های انسانی و کرامت انسانی - عدم ایجاد فضای شهری صرفاً مصرف‌گرا، دنیاطلب، مادی- گرا، لذت‌جو (توجه به معنویت فضا)</p>			
--	--	--	--

کتابنامه

قرآن کریم

نهج البلاغه

- ارسطو (۱۳۳۷). بوطیقا، ترجمه فتح الله مجتبائی، تهران، بنگاه نشر اندیشه.
- ارسطو (۱۳۶۷). متافیزیک، ترجمه شرف الدین خراسانی، تهران، نشر گفتار.
- افلاطون (۱۳۸۰). دوره آثار افلاطون، ترجمه محمد حسن لطفی، تهران، انتشارات خوارزمی، ج ۲.
- انصاری، محمدباقر (۱۳۸۴). خطابه غدیر، تهران، انتشارات تک.
- باوفا، مرجان (۱۳۸۹). «اخلاق علوی با تاکید بر نهج البلاغه»، فصلنامه پژوهش های نهج البلاغه، شماره ۳۰، ص ۱۸۹-۲۰۶.
- حر عاملی، محمدبن حسن (۱۳۳۴). وسائل الشیعه، قم، انتشارات مکتب الاسلامیه.
- حر، سیدحسین (۱۳۸۰). «پیوند تشیع با منشور جاویدان غدیر»، فصلنامه قرآنی کوثر، شماره ۴۴، ص ۹۱-۱۰۶.
- حکیمی، محمدرضا (۱۳۸۹). حماسه غدیر، تهران، انتشارات دل ما.
- خاتمی، سیدمحمد (۱۳۸۰). دنیای شهر شهر دنیا، تهران، انتشارات نی.
- دشتی، محمد (۱۳۹۰). غدیرشناسی، قم، مؤسسه تحقیقاتی امیرالمومنین (ع)
- راحل، سیدزکریا (۱۳۹۰). «سیاست علوی آرمان شهر عینی اسطوره‌های انتزاعی»، قابل دسترسی در: <http://www.tooba3.blogfa.com>
- رضازاده، راضیه (۱۳۸۸). سیری در اندیشه‌های شهرسازی، جزوه درسی دوره کارشناسی ارشد طراحی شهری دانشکده معماری و شهرسازی، تهران، دانشگاه علم و صنعت ایران.
- فارابی، ابونصر. (۱۳۷۹). سیاست مدینه، ترجمه سید جعفر سجادی، تهران، سازمان چاپ و انتشارات.
- فارابی، محمدبن محمد (۱۳۷۹). اندیشه‌های اهل مدینه فاضله، ترجمه سیدجعفر سیادی، تهران، نشر طبع و نشر.
- کلینی، محمدبن یعقوب. (۱۳۷۷). اصول کافی، تهران، نشر گلگشت، ج ۱.
- مامفورد، لوییز (۱۳۸۵). فرهنگ شهرها، ترجمه عارف اقوامی مقدم، تهران، وزارت مسکن و شهرسازی، انتشارات مرکز مطالعاتی و تحقیقاتی و شهرسازی و معماری.
- مطهری، مرتضی (۱۳۷۰). فلسفه تاریخ، تهران، انتشارات صدرا.